

Kyrgyzstan Economy in Terms of Economic Developments

Oğuz Yıldırım¹ and Malika Stamalieva²

Abstract

The countries which form the geography of today's Commonwealth of Independent States (CIS) have been on the stage of history as Independent States since 1991. These countries share the same fate on many issues because of their geographical proximity and their common historical background. One of these processes is the free market economy, which manifests itself with the disappearance of socialism. Although they have a common economic background, it is not possible to say that all States follow the same path in transition to the free market economy. Some countries are more cautious about this issue (Uzbekistan and Turkmenistan), countries such as Kyrgyzstan have tried to be involved in this process through more radical steps. In this study, the general economic situation of Kyrgyzstan was examined, the problems related to the country's economy were addressed and some predictions were made about the future of the Kyrgyzstan economy. In particular, the importance of Kyrgyzstan's memberships to the international organizations and the commercial, economic and political relations with leading countries in the global world, are discussed.

Keywords: Kyrgyzstan, Kyrgyzstan economy, Economics.

JEL Codes: O24, O53, E00.

Ekonomik Gelişmeler Çerçevesinde Kırgızistan Ekonomisi

Özet

Bugünkü Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) coğrafyasını oluşturan ülkeler, 1991 yıldan bu yana birer bağımsız devlet olarak tarih sahnesine çıkmışlardır. Bu ülkeler hem coğrafi yakınlık hem de ortak tarihi geçmişe sahip olmalarından dolayı birçok konuda aynı kaderi paylaşmaktadırlar. Bu süreçlerden biri de sosyalizmin ortadan kalkmasıyla beraber kendini gösteren serbest piyasa ekonomisidir. Her ne kadar ortak ekonomik geçmişe sahip olsalar da serbest piyasa ekonomisine geçişte bütün devletlerin aynı yolu izlediğini söylemek mümkün değildir. Bazı ülkeler bu konuda daha tedbirli davranırlarken (Özbekistan ve Türkmenistan gibi), Kırgızistan gibi ülkeler de daha radikal adımlarla bu sürece dahil olmaya çalışmışlardır. Bu çalışmada Kırgızistan'ın genel ekonomik durumu incelenmiş olup, ülke ekonomisiyle ilgili sorunlara değinilmiş ve Kırgızistan ekonomisinin geleceği ile ilgili bazı öngörülerde bulunulmuştur. Özellikle Kırgızistan'ın küresel dünyada üye olduğu uluslararası örgütlerdeki yeri; dış ülkelerle olan ticari, ekonomik ve siyasi ilişkileri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dış ticaret, Türkiye ekonomisi, Ürün yoğunlaşma oranı, Herfindahl-Hirschman İndeksi.

JEL Kodları: F13, F14, F17.

¹ **Corresponding Author** oguz.yildirim@alanya.edu.tr

² ALKÜ SBE, Uluslararası Ticaret ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, /Antalya, Türkiye. mollistam@gmail.com

1.Giriş

Kırgızistan, serbest piyasa ekonomisine geçişte bölge ülkelerine göre daha da radikal adımlar atmıştır. Bunun sonucu, piyasa ekonomisinin bir parçası olan özelleştirme süreçleri hızla başlatılmış ve ülke DTÖ'ye erken dönemde (1998) üye olmayı başarmıştır. Bu çalışmada bu ekonomik gelişmeler ele alınmış ve Kırgızistan ekonomisinin geleceği ile ilgili öngörülerde bulunulmuştur.

2.Genel Ekonomik Durum

Kırgızistan coğrafi konum bakımından, diğer komşu ülkelere göre dezavantajlı durumdadır. Hem yüksek rakımda bulunması hem de tarım alanlarının daha az olması ekonomik açıdan gelişmesini engelleyen faktörlerin başında gelmektedir. Ekonomik gelişme için coğrafi konumun önemini burada görmek mümkündür. Ülkenin bağımsızlığını kazandıktan hemen sonra liberal ekonomiye geçişin başladığını görmek mümkündür. Dünya'da çok önemli ekonomik ve ticari kuruluşların çoğuna üye olması bu durumun açık göstergesidir. Kırgızistan'ın üye olduğu uluslararası kuruluşların başında, BM, AGİT, IMF, WB, ILO, WTO, UNIDO, WHO, UNESCO, IFC vb. gibi kuruluşlar gelmektedir (Karluk, 2011: 49). IMF verilerine göre Kırgızistan, 2010 yılı hariç kabul edilir bir büyüme göstermiştir. 2010 yılında yaşanan kanlı iktidar değişimi ülkenin ekonomik olarak geriye itmiştir. Bunun sonucu 2010 yılında negatif büyüme (-1,4) hızı göstermiştir (Karluk, 2011: 49). Ülkede enflasyon oranı çok yüksektir. Mesela, unlu mamuller yıllık olarak %62 para değerini kaybetmektedir (Karluk, 2009: 31). Enflasyonun mümkün olan en az seviyede tutulması bir ülkenin ekonomisi açısından büyük önem arz etmektedir. Kırgızistan bu anlamda yeterli çaba göstermediğini, onun bugünkü gelişmemiş olmasından anlamak mümkündür.

SSCB'nin dağılmasıyla beraber, artık bünyesinde bulunan ülkeler birer bağımsız devlet kurmuşlar ve ekonomik politikalarını yeniden düzenlemeye başlamışlardır. Bu ülkeler içerisinde Kırgızistan da bağımsızlığını ilk olarak ilan eden ülkelerden biri olmuştur. Bu başlık altında Kırgızistan'ın izlediği ekonomik politikalar ve ülkenin genel ekonomik profili üzerinde durulacaktır. Bu da AEB üyeliğine giden ekonomik ve tarihi süreci anlamakta yardımcı olacaktır.

Kırgızistan 199,951 km² yüzölçümü ve yaklaşık 6 milyon nüfusuyla Orta Asya'nın tam merkezinde bulunmaktadır. Kuzeyinde Kazakistan, doğusunda Çin, güney ve güney batısında Tacikistan ve Özbekistan ile komşudur (The World Factbook, 2017).

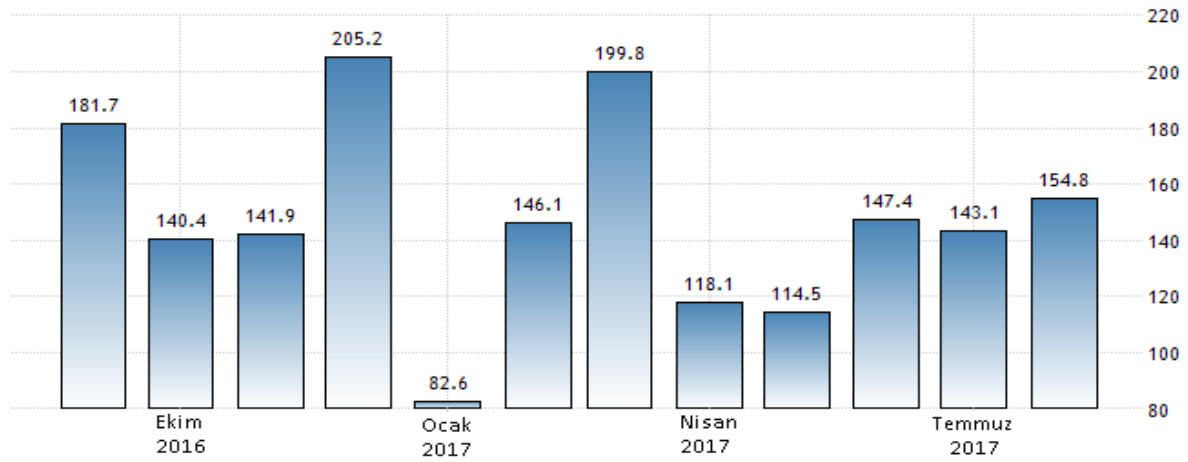
Kırgızistan hem sahip olduğu yüzölçümü bakımından hem de enerji kaynakları bakımından bölge ülkelerine kıyasla dezavantajlı durumdadır. Ülkenin çoğu kısmının dağlık bölgelerden oluşması da ülke ekonomisini belirleyen en önemli faktörlerdendir. Bu coğrafi şartlar altında ülke ekonomisi tarım ve hayvancılığa daha çok bağımlıdır. Ülkenin sahip olduğu tarım alanları, tarımsal ürünlere olan ihtiyacın tamamını karşılayamamaktadır. Bu da özellikle temel gıda anlamında dış ülkelere bağımlılığı arttırmaktadır. Bunun gibi olumsuz durumun yanında Kırgızistan ekonomisi tarihinde olumlu gelişmeler de yaşanmıştır. Kırgızistan, bölgede ilk milli parayı kullanan ülke olmasının yanında, DYÖ'ye de ilk üye olan ülkedir. Diğer yandan bölgedeki dış yatırım çekmeye ağırlık veren ülke olması açısından dünya ekonomisi için bölgede önemli bir konuma sahiptir. Ayrıca, Kırgızistan Orta Asya'da Çin topraklarına açılan coğrafi konumu nedeniyle ekonomik anlamda avantaj sahibidir. Bu durumu yıllarca iyi değerlendirmiştir. Çin'de gün geçtikçe üretimin artması dış pazarlara olan ihtiyacı da arttırmaktadır. Böylece Çin ile kara sınırı olan Kırgızistan, bir geçit ülke olarak yarar sağlamaktadır (Pehlivanoğlu ve Güneş, 2008: 12).

Kırgızistan ekonomisi yukarıda da değinildiği gibi, coğrafi konumundan dolayı ağırlıklı olarak hayvancılık ve tarıma dayanmaktadır. Kırgızistan'ın başlıca ürettiği tarım

ürünleri tütün, pamuk, patates, sebze, üzüm, meyve, çilek ve kirazdır. Ülkede hayvancılık ise genelde koyun, keçi ve sığırdır. Ayrıca ülkede hayvancılık üzerinden en fazla yün üretimi yapılmaktadır (Koychumanov ve Bobuşev, 2002: 34).

Kırgızistan'ın GSYİH 'sının %14,9'unu tarım, %29,2'sini sanayi ve %55,9'unu hizmet sektörü oluşturmaktadır (The World Factbook, 2017). Tarım ve madencilik (özellikle altın üretimi) Kırgızistan ekonomisinin en önemli sektörleridir. Kırgızistan ekonomisi bağımsızlığını kazandıktan sonra %50 oranında küçülme yaşamıştır. 1996'dan itibaren tarım üretimindeki artış ve Kumtor altın madeninin çalışmaya başlamasıyla ekonomi canlanmaya başlamıştır. Ancak 2002'de Kumtor altın madeninde yaşanan kazadan sonra üretim durmuş ve büyüme 'sıfır' düzeyinde gerçekleşmiştir (Koychumanov ve Bobuşev, 2002: 36).

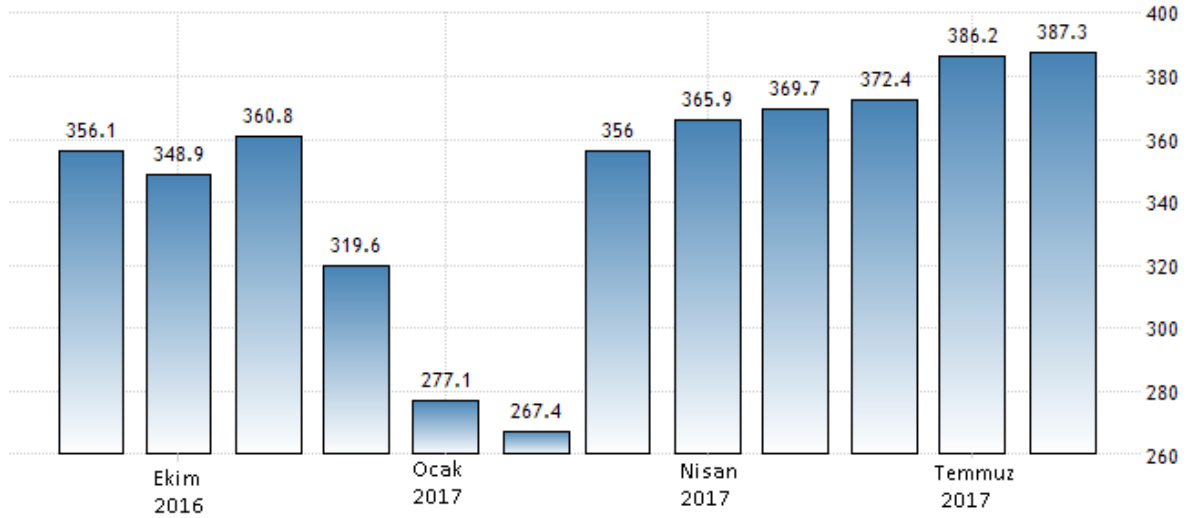
Kırgızistan'ın ekonomisi, altın ve diğer kıymetli madenler ile taşların ihracatına (toplam ihracatın %34'ü) oldukça bağımlıdır. 2016 yılından beri Kırgızistan'ın başlıca ihracat ürünleri arasında altın, pamuk, yün, giysiler, et, civa, elektrik, uranyum, makine ve ayakkabılar yer almaktadır. Gerçekleşen ihracatın %44,9'u İsviçre'ye, %10,5'i Kazakistan'a, %10,1'i Rusya'ya, %8,7'si Özbekistan'a, %6,2'i Türkiye'ye ve %5,5'i de Çin'e yapılmaktadır. 2015 yılında toplam ihracat rakamı yaklaşık 1,571 milyar doları oluşturduysa, 2016'da 1,544 milyar doları oluşturarak %1,7 oranında azalma göstermiştir (The World Factbook, 2017).

Şekil 2.1: Kırgızistan'ın İhracat Miktarları (Milyon Dolar)

Kaynak: www.tradingeconomics.com, National Bank of the Kyrgyz Republic, 2017.

Ülkenin ihracatı 2016'nın Ekim ayı itibariyle ilk başta 181,7 milyondan 140,4 sonra 141,9 milyona kadar iniş göstermiştir, fakat yılın son aylarına doğru tekrardan 205,2 milyona ulaşarak yükseliş göstermiştir. 2017 yılına ait verilerde ise Ocak ayında 82,6 milyona kadar inmiştir yani 2016 Aralık ayı ile 2017 Ocak ayı arasında %59,75 azalma göstermiştir. 2017 Şubat ve Mart ayları tekrar yükselmesine rağmen Nisan ayına gelince yine %40,9 oranında azalma gösterdiğini görmek mümkündür, daha sonraki aylarda ise %3 azalmış fakat Haziran ayında 114,5 milyondan 147,4 milyona ulaşarak %22 oranında yükselmeye başlamıştır (<https://tradingeconomics.com/kyrgyzstan/exports>, 2017).

Şekil 2.2: Kırgızistan'ın İthalat Miktarları (Milyon Dolar)

Kaynak: www.tradingeconomics.com, National Bank of the Kyrgyz Republic, 2017.

Ülkenin Eylül 2016 ve Ağustos 2017 arası verilerine bakılırsa 2016 yılı son aylarında çok fazla dalgalanma göstermeksizin 2017 Ocak ayı itibariyle ithalat rakamının fazla azaldığını görmek mümkündür, fakat Mart ayı itibariyle 267,4 milyondan 356 milyon dolara kadar yükselerek yaklaşık %25 oranında artış göstermiştir. Daha sonraki aylarda ise çok fazla fark olmaksızın Nisan ayı %2,7, Mayıs %1, Haziran %0,72 oranında yükseliş göstermektedir.

Kırgızistan'ın başlıca ithal ürünleri arasında petrol, gaz, makine ve teçhizat, gıda ve kimyasal maddeler yer almaktadır. Bu ithalatın %37,8'i Çin'den, %20,7'i Rusya'dan, %16,4 oranı Kazakistan'dan ve %4,9'u Türkiye'den gerçekleştirilmektedir. İthalat rakamları 2015 yılında yaklaşık 3,791 milyar dolar olmuştur ve 2016 yılında bu rakam 3,644 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (The World Factbook, 2017).

3. Temel Sektörler

Bu bölümde Kırgızistan'ın ekonomisi sektörel bazda ele alınmış ve yıllara göre ne tür gelişmeler gösterdiklerine dair veriler sunulmuştur. Bu çerçevede ilk ele alınan sektör tarım ve hayvancılık sektörleridir. Devamında ise madencilik ve sanayi sektörleri ele alınmıştır.

3.1. Tarım ve Hayvancılık

Kırgızistan ekonomisinde tarım sektörü çok önemli yer tutmaktadır. Bunun sebebi tarıma elverişli geniş toprakları ve iklim şartlarından kaynaklanmaktadır. Kırgızistan dağlık bir ülke olduğu için tarım arazileri ülkenin güney bölgesi olan Fergana (Celalabad, Batken, Oş) vadisinde bulunmakta ve ülkenin %70 tarım ürünleri bu topraklarda üretilmektedir. Sektörün ülke ekonomisine katma değeri %22,1 oranında olup çalışan nüfusun 1/3'üne istihdam sağlamaktadır. Tarım sektöründe 1990'ların ortasından itibaren özelleştirme faaliyetleri başlamış, 300 binden fazla çiftçilik ve köy işletmeleriyle birlikte 1300'e yakın kooperatif işletmeleri kurulmuştur (Elemanova, 2015: 74).

Tarım sektörü hem GSYİH'ya yaptığı yaklaşık %37 (2004 yılı itibarı ile) oranındaki katkı, hem de imalat sanayi sektöründeki azalma neticesinde işsiz kalan işgücünü istihdam etmesi ile ekonomide önemli bir yere sahiptir. Özel çiftlikler tarımsal üretimin %40'ini

oluşturmakta ve kamu sektörünün tarımsal üretimdeki katkısı %5 civarındadır. Hububat üretiminde buğday oldukça önemli ve tarımsal üretimin neredeyse yarısını oluşturmaktadır. Saman, süt ürünleri patates, sebzelere ve şeker pancarı diğer önemli tarım ürünleridir. Yüksek ve kırsal kesimlerde ise hayvancılık üretimi yapılmaktadır. Ancak tarımsal gelirlerdeki azalma çiftçilerin çoğunun çiftlik hayvanların satmasına neden olmuştur. 1999-2000 yıllarında ülkede 1,6 milyon ton tahıl hasadı üretilmiştir. Bu miktar 2001 yılında 1,8 milyon tona kadar yükselmiş ancak 2004 yılına gelindiğinde ise tahıl hasadı 1,75 ton seviyesine azalmıştır. Sovyetlerin çöküşü Kırgızistan'ı önemli miktarda gübre ve tarımsal makine yedek parçaları yokluğuyla karşı karşıya bırakmış ve bunun sonucunda da tarımsal gelirlerde aniden azalma meydana gelmiştir (Benli, 2008: 3).

Tarım sektörünün istihdam açısından da önemli rol oynamaktadır, endüstriyel istihdamda daralmanın doğal bir sonucu olarak tarımsal istihdamda artış kaydetmiştir. 1989'da %33 olan tarımsal istihdam, 1998'de %49'a yükselmiş, bağımsızlıkla birlikte başlayan özelleştirme süreci tarım sektörünü de kapsayarak %2,5 oranında özelleştirme yapmıştır (Dikkaya ve Kadi, 2005: 59).

Kırgızistan'daki zirai üretimin yüzde 40'ı özel sektöre ait çiftlikler tarafından gerçekleştirilmektedir ve devletin üretimdeki payı sadece %5'tir. Geri kalan üretim ailelere ait tarlalarda yapılmaktadır. Tahıl üretimi ve özellikle buğday üretimi tarımsal üretimin yaklaşık yarısını teşkil etmektedir. Ülkede üretilen diğer temel tarım ürünleri ise pamuk, tütün, şeker pancarı, meyve ve sebzelerdir. Tarım sektöründeki verimliliğin azalmasının en önemli nedenlerden biri de ülkedeki teçhizatın yeterli seviyede olmayışıdır. Çünkü Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte daha önce diğer Sovyet ülkelerinden sağladığı gübre ve zirai makine donanım parçalarının temin edilmesinde zorluklar çekmeye başlanmış ya da tamamen eski olan makineler kullanılamaz hale gelmiştir (Kırgızistan Ülke Bülteni, 2012: 18).

Günümüzde ülkenin tarım üretimi ülkedeki ihtiyacı karşılayacak düzeyde değildir. Ülkede üretilen temel gıda ürünleri, ülkenin yıllık ihtiyaçlarının buğdayda %63,0'nı, sıvı yağlarda %56,3'nü ve şeker üretiminde %43,9'unu karşılamaktadır. Dolayısıyla, ülke ekonomisi dünya gıda fiyatlarındaki dalgalanmalara ve ihracatçı ülkelerin ihracat politikalarına karşı duyarlılık göstermektedir. Sektördeki gelişmeler genelde hayvancılık ve sebze üretimine bağlı olup buğday, şeker pancarı ve pirinç üretimlerinde düşüşler yaşanmaktadır (Elemanova, 2015: 74).

3.2. Madencilik ve Sanayi

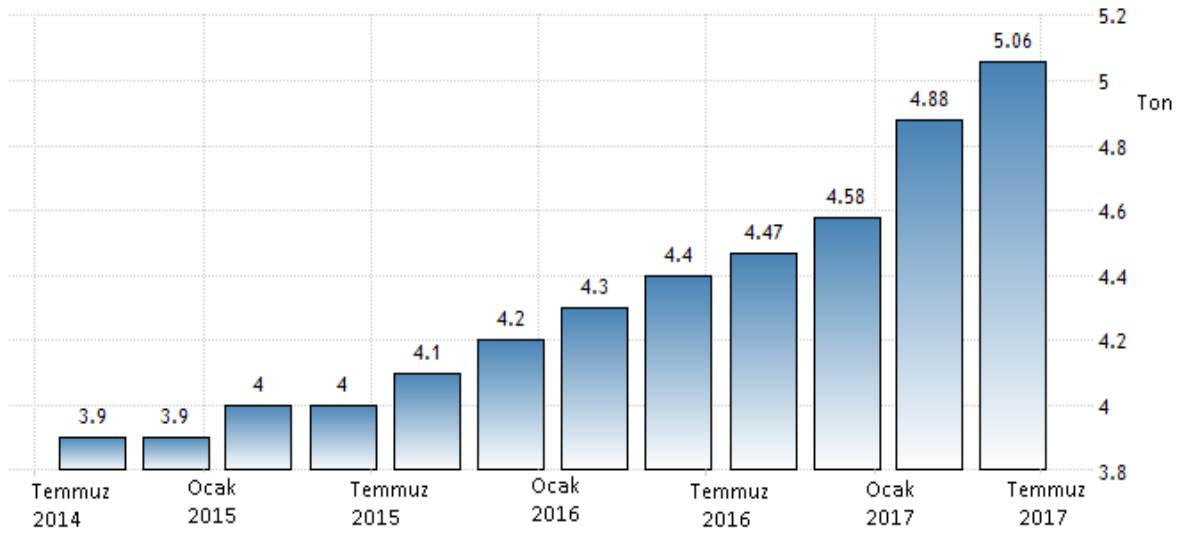
Madencilik Kırgızistan'ın en önemli sektörüdür ve neredeyse sanayi sektörünün yarısını oluşturmaktadır. Özellikle altın sanayisinin ülke ekonomisinde büyük bir payı vardır. Kırgızistan dünyanın onuncu büyük altın üreticisi ve ihracatçısıdır (Güneş ve Pehlivanoglu, 2008: 16).

Kırgızistan'ın metalurji sektöründe üretilen ürünlerin neredeyse tamamı ihraç edilmektedir. Ülkedeki en büyük altın madeni olan Tien-Şan dağlarındaki Kumtor altın madeninde 1997'den beri yıllık ortalama 18 ton altın üretilmektedir. Bu da ülkedeki tüm altın üretiminin yüzde 90'ına karşılık gelmektedir. 2007 yılında ortaklık anlaşmasının yeniden yapılandırılmasıyla devlet payının %16'dan %29'a çıkartılması için anlaşma imzalanmıştır. Maden 1997'den bu yana yaklaşık olarak 225 ton altın üretmiştir. 2009'da üretimde azalma yaşanarak 16,3 ton altın ancak üretilenmiştir (Kırgızistan Ülke Bülteni, 2012: 10).

GSYİH'nin %7'sini gerçekleştiren Kumtor Altın İşletmeciliği'nin ilerleyen yıllarda üretiminin azalacağı dikkate alındığında, altın sanayi sektörüne ciddi yatırımların yapılması gerekmektedir. Kırgızistan'daki madencilik sektöründeki en büyük yatırımcı ülke Kanada

olarak bilinmektedir. Kumtor Altın madencilik firması olan Cameco'nun sanayi sektöründeki payı %46 civarındadır (Dikkaya ve Kadi, 2005: 60).

Ülkede ticari öneme sahip 30'dan fazla altın madeni bulunmaktadır. Tien-Şan dağlarındaki Kumtor altın madeninin faaliyete geçmesi ile birlikte altının ekonomideki rolü artmıştır. Altın madenciliği GSYİH'nın %7'sini oluşturmaktadır. Kumtor'deki 560 tonluk rezervin dünyadaki en büyük 8 rezervden biri olduğu bilinmektedir. Jeruy ve Taldy Bulak rezervlerinin de içinde bulunduğu altın madenlerinin oluşturulma süreci yavaş ilerlemektedir. Söz konusu altın rezervlerinin yaklaşık 75 ton olduğu tahmin edilmektedir (Benli, 2008: 5). Şekil 2.3'te görüldüğü gibi 2017 yılına ait verilere göre Kırgız altın rezervi Temmuz ayı 5,06 tona ulaştığı bilinmektedir.

Şekil 2.3.: Kırgızistan'ın Altın Rezervi (Ton)

Kaynak: www.tradingeconomics.com, National Bank of the Kyrgyz Republic, 2017.

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü gibi Kırgızistan'daki altın rezervin oranı yıl geçtikçe önemli ölçüde artış göstermektedir.

Kırgızistan'daki Altın Rezervleri, 2017 yılının ikinci çeyreğinde 2017 yılının 4. çeyreğinde 4,88 ton iken 5,06 ton'a yükselmiştir. Kırgızistan'daki Altın Rezervleri, 2000'den 2017 yılına kadar 2,99 ton aralığında gerçekleşmiştir. 2017 yılının ikinci çeyreğinde 5,06 tona ulaşarak en yüksek seviyesine ulaştığını görmek mümkündür.

Kırgızistan'ın ikinci büyük altın madeni olan Talas bölgesindeki Jeruy maden yatağındaki altın rezervlerini ise devlete ait Kyrgyzaltyn firması ve İngiliz Oxus ve Avustralyalı Normandy madencilik şirketleri ortak olarak işletmektedir. Altın haricinde ithal enerji kaynaklarına olan bağımlılığı azaltmak için kömür üretimini yeniden canlandırmaya ve üretimi artırmaya çalışılmaktadır. 2001 yılında 500 bin ton olan kömür üretiminin 2005'de 1,1 milyon tona çıkarılması planlanmıştır ancak yatırımların yetersiz olduğundan dolayı plan gerçekleşmemiştir. Yıllık 1,5 milyon ton kömür tüketen Kırgızistan yıllık 500 bin ton civarında kömür üretebiliyor kalan kısmını da Kazakistan'dan ithalat yoluyla temin etmektedir. Ülkedeki toplam kömür rezervinin 3,5 milyar ton olduğu tahmin edilmektedir (Kırgızistan Ülke Bülteni, 2012: 19).

SSCB'den ayrılan Orta Asya ülkelerinin birçoğunda toplumun ekonomik birimleri ticarete yönelmiştir. Emek ve disiplinin sağlanmasına ve küçük ve orta ölçekteki işletmelerin geliştirilmesine çok az önem verilmektedir. Ülke ekonomisini hammadde ihraç ederek geliştirmeye çalışılması er veya geç önemli sorunlar doğuracaktır. Çünkü üretimin gelişmesi bu tür kaynakların rasyonel olarak istihdam edilmesi ve yeni bir yöneticilik anlayışının yaygınlaştırılması ile daha çok ilişkilidir (Dikkaya ve Kadi, 2005: 66).

Kırgızistan'da sanayi üretimi, ekonominin sanayi sektörüne bütünleşmiş olan işletmelerin üretimini ölçmektedir. İmalat en önemli sektördür ve toplam üretimin %78,1'ini oluşturmaktadır. İmalatın en büyük kesimleri: metaller (%62,2); gıda ürünleri ve tütün (%16,1); kauçuk ve plastikler (%9,8); ve kok ve rafine edilmiş petrol ürünleri (%4,1). Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme arzı, toplam üretiminin %15,1'ini, madencilik ve taş ocaklığı %5,7'sini, su temini, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirmeyi %0,9'dan oluşturmaktadır (The World Factbook, 2017).

Sanayi üretiminde küçük makineler, tekstil, gıda işletme, çimento, ayakkabı, kereste, mobilya, elektrik motorları önemli yer tutmaktadır. İstihdamın sektörel dağılımında ise tarım sektörünün %55, sanayi sektörünün %15 ve hizmetler sektörünün %30 oranında bir paya sahiptir (Egeli ve Emsen, 2006: 65).

Birçok mal çeşidinin Rusya'dan ithal edilmesi Kırgızistan'daki sanayi sektörünün gelişmesine belli bir seviyede engel olduğu görüşü mevcuttur. Ülkedeki sanayinin bağımsızlıktan hemen sonraki GSYİH içerisindeki payı %46,2 seviyesinde iken 2009 yılı itibarıyla %23,1'e kadar gerilemiştir. Özelleştirilen tarım işletmeleri ile birlikte sanayi sektöründeki istihdam edilen işgücünün bir bölümü tarım sektörüne kaymıştır. Kırgızistan sanayi üretim hacmi 2007'de %7,3 artış göstererek 1,65 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. Kırgızistan'ın sanayi politikası özellikle ülkedeki yün, pamuk ve ipek üretimine dayalı olarak hafif sanayi sektörüne yönelik bir eğilim arz etmektedir (Kırgızistan Ülke Bülteni, 2012: 14).

Ülkedeki en büyük şirketler tekstil sektöründe faaliyette bulunmaktadır. Bu şirketlerin büyük çoğunluğu pamuk işletme fabrikalarından oluşmaktadır. Pamuk işletme fabrikalarının tamamı yabancı iştiraklidir. Ülkedeki yıllık pamuk yetiştirme 100 bin tondan fazla olup, söz konusu fabrikaların elyaf işleme kapasitesi 337 bin tondur. Kumaş, pamuk-yün iplik, ham pamuk lifleri, ipek kumaş, halı, örme giyim eşyası üreten işletmelerin sayısı 70 civarındadır. 70'den fazla işletme ise giyim sanayi üretimi yapmaktadır. Paltolar, ceketler, yağmurluklar, askeri uniformalar, şapkalar vb, giyim sanayisinde üretilen başlıca ürünlerdir. Deri mamulleri hafif sanayinin %3,4'ünü oluşturmaktadır. Dericilikte 5 işletme faaliyet göstermektedir. Ülkede üretilen başlıca deri ürünleri ise; bavul, çanta, kemer, hediyelik eşyalar, büyükbaş hayvan derisi, deri giyim ve ayakkabıdır (Benli, 2008: 15).

4.Ekonomik Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Bu kısımda Kırgızistan ekonomisindeki sorunlar açıklanmakta ve bu sorunlara karşı ne gibi çözümler üretildiğine dair bilgi sunulmaktadır.

4.1.Su Faktörü: Sınır Aşan Sular Sorunu

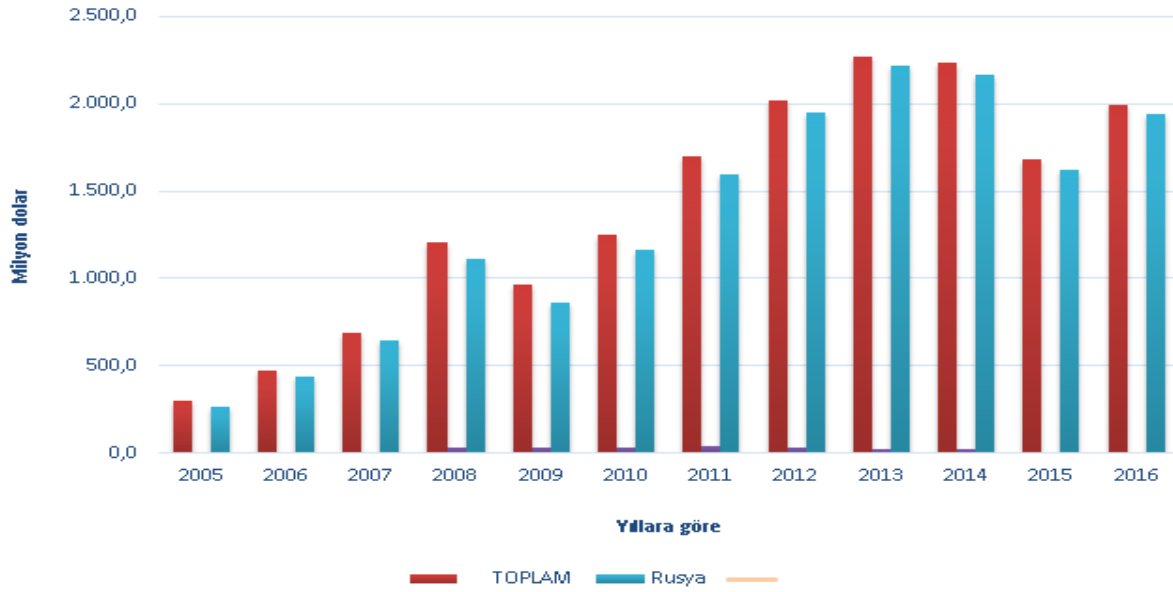
Kırgızistan su kaynakları bakımından zengin ülkedir. Özellikle içme suyu konusunda bölge ülkelerine göre avantajlı durumdadır. Hem enerji üretimi hem de sulama konusunda, bu doğal faktör ülke ekonomisini iyi yönde etkilemektedir. Ancak bölgede, sınır aşan suların kullanımı sorunu devletler arası ilişkileri derinden etkilemektedir. Özellikle Özbekistan, Kırgızistan ve

Tacikistan arasında yaşanan su sorunu halen çözüme kavuşmuş değildir. Dünyanın önde gelen tarım ülkelerinden biri olan Özbekistan, tarım alanlarının sulanmasında tamamen Orta Asya'nın en büyük nehirleri Sır Derya ve Amu Derya'ya bağımlıdır. Bu iki nehirten Sır Derya nehri Kırgız topraklarından başlamaktadır. Sınır aşan bu nehirlerin hukuki olarak statülerinin tam olarak belirlenememesinden dolayı, ülkelerin her biri bu nehirler üzerinde hak iddia etmektedirler. Bölgede yaşanan su sorununun doğru anlaşılması Kırgızistan ekonomisinin doğru anlaşılması açısından önemlidir. Çünkü bu ülke enerji anlamında dışarıya bağımlı olmadığı tek alan hidro enerjidir. Hatta hidro enerji ihracatı bütçenin önemli kısmını kapatmaktadır.

4.2.İşsizlik ve Göç Sorunu: Rusya'ya Ekonomik Bağımlılık

Kırgızistan'ın toplam nüfusu 2016 yılı itibariyle 6 milyon kişiye ulaşmıştır. Yaklaşık 2,5 milyon işgücüne sahiptir. Kırgızistan İstatistik Kurumu 2016-2017 yılları arasında yayınladığı raporlarda, ülkede kayıtlı işsizlerin sayısının 100 bin olduğunu göstermektedir (Kırgızistan İstatistik Kurumu Raporu, 2017). Ancak, ülkede işsizlik oranı bu rakamların çok ötesindedir. Yaklaşık bir milyon (toplam nüfusun 1/6'i) genç nüfusun ülke dışında (özellikle Rusya'da) çalıştığını hesaba kattığımızda, ülkedeki işsizlik seviyesinin önemi daha da iyi anlaşılacaktır (Beishenaly, 2013: 72). Ülke genelinde işsizlik oranının bu kadar yüksek olması, insanların kazandıkları parayla asgari yaşam standartlarını sağlayamamaları gibi birçok nedenlerden dolayı dış ülkelere göç oranı da yüksektir. 2017 yılının ilk çeyrek verilerine göre Kırgızistan'da ortalama bir devlet memurunun maaşı aylık 14 bin somdur (yaklaşık 200 Amerikan doları). Bu da bir insanın temel ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Dolayısıyla, bunun gibi birçok nedenlerden dolayı insanlar dünyanın birçok ülkesine göç etmek zorunda kalmaktadırlar. Özellikle genç nüfusun göç etmesi ülke ekonomisi açısından hayati önem taşımaktadır. BDT'nin istatistik verilerine göre sadece 2010 yılında Kırgızistan'dan 90,4 bin kişi göç etmiştir (Beishenaly, 2013: 73). Göç edenlerin önemli kısmının gittikleri ülke Rusya'dır. Bu durumdan hareketle, Kırgızistan'da yaşanan bu göç hareketin ülke ekonomisi açısından sonuçlarının incelenmesi yararlıdır. Çünkü bu durum (özellikle Rusya'da yaşayan yüz binlerce Kırgız vatandaşlarının durumu) Kırgızistan'ın AEB üyeliğini etkileyen çok önemli unsurlardan biri olmuştur. Yukarıda da değindiği gibi AEB anlaşması işgücünün hareketinin serbestleştirilmesi konusunu da kapsamaktadır.

Yurt dışında bulunan Kırgız vatandaşları ülke ekonomisini olumlu yönde etkilediğinin de altını çizmek gerekir. Kırgızistan Milli Bankası'nın 2012 yılı verilerine göre ülkeye yurtdışında çalışan vatandaşların gönderdikleri para miktarı 2 milyar Amerikan doları üzerindedir (Kırgızistan Milli Bankası Raporları, 2012). Bu durumun yıllara göre detayının incelenmesi (Şekil:2.4.) Kırgızistan'ın BDT ülkelerine (özellikle Rusya'ya) ne kadar bağımlı olduğunu açıklamak açısından önemlidir.

Şekil 2.4.: Kırgızistan'a Yurtdışında Çalışan Vatandaşları Tarafından Gönderilen Para Miktarı (Yıllara Göre, Milyon Dolar)

Kaynak: Kırgızistan Milli Bankası Verileri (www.nbkr.kg), 2017.

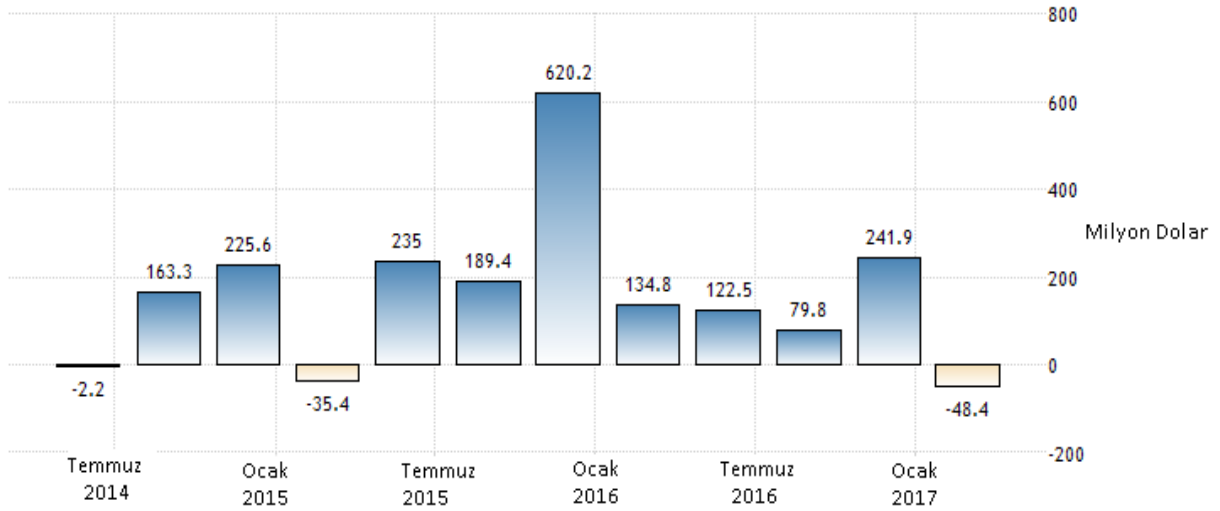
Kırgızistan Milli Bankası güncel verilerine göre hazırlanan, yukarıdaki Şekil 2.4'te de anlaşılacağı gibi, ülkeye kendi vatandaşları tarafından gönderilen paranın miktarı yıllara göre değişiklik göstermektedir. En yüksek dönem 2013-2014 yılları aralığındadır. Bazı kaynaklara göre yıllık gönderilen bu para miktarı yıllık GSYİH'nin %30'unu teşkil etmektedir (Koichubaeva, 2015: 3). Burada üzerinde durulması gereken bir diğer önemli nokta bu paraların %95'inin sadece Rusya'dan gönderilmekte olmasıdır. Bu da Kırgızistan ekonomisinin Rusya'ya ne kadar bağımlı olduğunu göstermektedir. 2015 yılındaki para gönderim miktarındaki düşüşün (Şekil: 2.4.) nedenlerinden bazıları, Rusya'da yaşanan ekonomik sorunlar ve Rusya'nın Kırgızistan'a karşı izlediği dış ekonomik politikalarıdır. Ukrayna'da yaşanan iç savaş, Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi gibi yaşanan uluslararası siyasi sorunlar sonucu, Batı dünyası (AB, ABD, vb.) Rusya'ya karşı ekonomik yaptırımlar getirmiştir. Doğal olarak Rus ekonomisi bu yaptırımlardan ciddi anlamda etkilenmiştir. Dolaylı olarak bunun etkisini yukarıdaki nedenlerden dolayı Kırgızistan da yaşamaktadır. Dönemin Kırgızistan Başbakanı Temir Sariyev'in 2015 yıllık raporunda bu etkinin önemini şu cümlelerle ifade etmektedir: "*Rusya'daki yaşanan ekonomik kriz bizim ülkenin ekonomisini de doğrudan etkiliyor. Bu kriz sonlandığında Kırgızistan gelişmeye devam edecek*" (Aliyev, 2015: 45). Dolayısıyla, ekonomik anlamda önemli ölçüde Rusya'ya bağımlı olan Kırgızistan, AEB üyeliği sürecinde de tamamen özgür hareket ettiği tartışılır.

4.3.Yatırım Ortamı ve Uygulanan Politikalar

Kırgızistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra Moskova'dan gelen ya da merkezden planlı olarak yapılan yardımlar tamamen kesilmiştir. Sovyetler Birliği'nin de son dönemlerdeki ekonomik durumu iyi olmamıştır ve uyguladığı (1985-1990) yeniden yapılandırma reformları başarısız sonuçlanmıştır. Bu da Sovyetler Birliği'nin dağılmasını hızlandıran sebeplerden biri olmuştur. Durum böyle iken bu topluluktan yeni ayrılan Kırgızistan'ın da durumunu farklı kılmamıştır. Söz konusu ekonomik durumu iyileştirmek için yeni hükümet radikal reform

yasalarını uygulamaya başlamıştır. Bunlardan biri de yatırım ortamını iyileştirmek için yapılan çalışmalardır. Kırgızistan hükümetinin doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekmedeki esas amacı istihdam olanaklarını oluşturmak, GSMH'yi arttırmak ve halkın refah seviyesini arttırmaktır. Yatırımları ve son teknolojik gelişmeleri ülkeye getirerek, mal ve hizmet ihracatını arttırarak dış ticaret hacmini dengelemek, telekomünikasyon, bankacılık ve sigortacılık sistemini iyileştirmek önemli sektörel hedeflerdir. Bu bağlamda yaratıcı ve etkin iş gücünü arttırmak için iş gören haklarına ve standartlarına yönelik teknoloji, ticaret ve finans sektörlerinin iyileştirilmesi için uygun iş ortamı sağlamaya ilişkin: rekabetin ve çevrenin korunmasına, altyapının iyileştirilmesine yönelik; kamu yönetimini ve vergi sisteminin etkili çalışmasına yönelik ekonomik reformların gerçekleştirilmesi öngörülmektedir (Biyaliev, 2003: 25). Bu tür düzenlemelerde az gelişen ve gelişmekte olan ülkelerin daha gelişmemiş yeni sanayilerinin ya da sektörlerinin de iyileşmesine olanak tanımaktadır. Yeni teknoloji transferlerinin ülkeye gelişi ülkelerin sermaye yoğun mallarını da üretmesine katkı sağlayarak, ihracatının artmasını olumlu etkiler. Gelişmekte olan ülkelerin en büyük sorunlarından biri de işsizliktir, söz konusu yatırımların bu bağlamda da katkıda bulunacağı kuşkusuzdur.

Kırgızistan'a yapılan ve ülkenin yurtdışında yaptığı doğrudan yatırımlar incelendiğinde, 2015 ile 2016 arası Kırgızistan'ın yurtdışında yaptığı doğrudan yatırım miktarı 331,4 milyon doları oluşturmuştur. Kırgızistan'a yapılan yabancı yatırım miktarı ise 2015'te yaklaşık 4,347 milyar dolar, 2016'da da 4,897 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir (The World Factbook, 2017).

Şekil 2.5.: Kırgızistan'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon Dolar)

Kaynak: www.tradingeconomics.com, National Bank of the Kyrgyz Republic, 2017.

Kırgızistan'da gerçekleşen doğrudan yabancı yatırım 2017 yılının ilk çeyreğinde 48,40 milyon dolar azalış göstermiştir. 2010 yılından itibaren 2017 yılına kadar gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar ortalama 196,84 milyon doları oluşturmuştur. 2011 yılının dördüncü çeyreğinde 693,60 milyona ulaşan doğrudan yabancı yatırımlar 2017 yılının ilk çeyreğinde 48,40 milyona gerilediği gözlemlenmiştir (<https://tradingeconomics.com/kyrgyzstan/foreign-direct-investment>, 2017).

5. Dış Ticaretteki Gelişmeler ve Ekonomideki Yeri

Çalışmanın bu kısmında Kırgızistan ekonomisinin dış ticareti ve ülke ekonomisindeki önemi açıklanmaktadır. Ayrıca ülkede yaşanmakta olan ticari sorunlara da kısaca yer verilmektedir.

5.1. Temel Dış Ticaret Verileri

Bir ülkenin dış ticaretinde en önemli unsurlardan biri lojistikdir. Dolayısıyla bir ülkenin coğrafi konum olarak okyanuslardan uzaklarda olması, doğal olarak o ülkenin dış ticareti olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü deniz taşımacılığı maliyeti en düşük taşıma yöntemlerinden biri olup, ülke ekonomisini önemli ölçüde etkilemektedir. Aşağıda da üzerinde duracağımız gibi, Kırgızistan dış ticarete her ne kadar olumlu adımlar (DTÖ üyeliği gibi) attıysa da olumlu sonuçlar alamamıştır.

Tablo 2.1.: Kırgızistan'ın 2010-2014 Yılları Arasında Temel Dış Ticaret Verileri (Milyon Dolar)

	2010	2011	2012	2013	2014
Dış ticaret hacmi	4978,7	6503,4	7503,9	7993,8	7618,4
İhracat	1755,9	2242,2	1927,6	2006,8	1883,7
BDT ülkeleri	784,2	1019,6	1126,1	1010,8	893,4
BDT dışı ülkeler	971,7	1222,6	801,5	996	990,3
İthalat	3222,8	4261,2	5576,3	5987	5734,7
BDT ülkeleri	1711,6	2178,2	2889,5	2943,8	2779,3
BDT dışı ülkeler	1511,2	2083	2686,8	3043,2	2955,4
Dış Ticaret Dengesi	-1466,9	-2019	-3648,7	-3980,2	-3851
BDT ülkeleri	-927,4	-1158,6	-1763,4	-1933	-1885,9
BDT dışı ülkeler	-539,5	-860,4	-1885,3	-2047,2	-1965,1

Kaynak: Kırgızistan İstatistik Kurumu Dış Ticaret Raporu, 2016.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, Kırgızistan dış ticaret hacmi yıl geçtikçe artış gösteren bir eğilim göstermektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta ihracatın ithalata göre oranıdır. Yani, sorulması gereken ilk soru Kırgızistan'ın dış ticaret açığıyla ilgili olmalıdır. Kırgızistan her yıl dış ticaret açığı veren bir ülkedir. Bu da o yılki ihraç ettiği ürünlerin toplamının ithal ettiği ürünlerin toplamından az olması anlamına gelmektedir. 2014 yılında yaklaşık 2 milyar dolarlık ihracat yapmışken, aynı yıl 6 milyar dolar ithalat gerçekleştirmiştir. Bu da ithalata göre ihracatın iki kat az olduğu anlamına gelmektedir. Dış ticarete sürekli açık yaşayan ülkeler sürdürülebilir ekonomik gelişme sağlayabilmesi zordur. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri de ülkeye giren döviz miktarının azalması ve dolayısıyla piyasaların bu durumdan olumsuz etkilenmesidir.

5.2. Gümrük Birliği (GB) Ülkeleri İle Ticari İlişkiler

GB'e üye ülkeler (Rusya, Kazakistan, Beyaz Rusya) Kırgızistan'ın bölgesel ticari ortaklarıdır. Bu birlik çerçevesinde bu ülkeler önemli ölçüde ticari ilişkiler geliştirmektedirler. 2013 yılının verilerine göre Kırgızistan dünyada 140'dan fazla ülke ile ticari ilişki içerisinde bulunmuştur. Kırgızistan'ın GB ülkeleriyle yürüttüğü ticaretin hacmi, toplam ticaretin %40,7'sini oluşturmaktadır (Kırgızistan Cumhuriyeti Ekonomik Bakanlığı verileri, 2014: 4). Bu da neredeyse yarısını teşkil ettiği anlamına gelir. Bu durum önemli ölçüde coğrafi

yakınlıktan kaynaklanmaktadır. Ülkenin denizle bir sınırının olmaması, ticari konuda alternatiflerinin yok olması anlamına gelir. Bundan dolayı da Kırgızistan dış ticaretinde sınır ülkelerden geçen demiryolu ve karayolları gibi araçları kullanmaktadır. Böylece Kırgızistan'ın dış ticaretinde en üst sırada yer alan ülkelerin başında Rusya ve Kazakistan gelmektedir. Deniz yollarıyla bir sınırının olması durumunda bu tablonun daha da çeşitli olma ihtimali yüksekti.

5.3.Rusya İle Ticari İlişkiler

Rusya, sadece Kırgızistan'ın değil Orta Asya bölgesinde bulunan tüm ülkelerin stratejik ortağıdır. Kırgızistan'ın dış politikasında Rusya'nın çok büyük rolü vardır. Bu durum önemli ölçüde dış ticarete de yansımıştır. Burada inceleyeceğimiz nokta politik olmaktan çok ekonomik ve ticari niteliğe sahip olacaktır.

SSCB döneminde ikili ilişkiler tek merkezden yönetilmekte ve daha çok merkez ve çevre ilişkisi çerçevesinde şekillenmiştir. Birliğin ortadan kalkmasıyla beraber bağımsızlıklarını kazanan bu ülkeler, *kendi kaderlerini kendi tayin etme (self determination)* hakkını elde etmişlerdir. Uluslararası hukukta bu hak ülkelere kendi kaderlerini kendileri tayin hakkı tanımaktadır. Böylece Rusya-Kırgızistan ilişkileri bağımsızlıktan sonra yeni boyutlar kazanmış ve ikili ilişkilerin yanında uluslararası kuruluşlar (ŞİÖ, AEB, AGİT, BDT) çerçevesinde de bu ilişkiler gelişmeye başlamıştır.

Ekonomik alanda Rusya-Kırgızistan ikili ilişki 1999 yılında Ülkelerarası Komisyon ticari, iktisadi, sosyal destek, bilim ve teknik konularda işbirliği oluşturulmuştur. Bu Komisyonun en önemli görevleri arasında ürün türlerinin- enerji kaynakları, kereste, demir dışı metaller, antimon, tekstil- öncelikli tedariklerinin yıllık tespitini yapmak yer almaktadır. Ayrıca eş değerde temel ürünlerin birbirine bağlı arzının değerlendirilmesi, tarımsal hammaddelerin üretimi ve işlenmesindeki mevcut uzmanlaşmanın yanı sıra ekonomik ve ticaret alanında Rusya Federasyonu ve Kırgızistan arasındaki işbirliğinin analizi kontrolünün sağlanması ve olanakların incelenmesi yer almaktadır (Ormonova, 2014a: 77).

İkili düzeyde, 2000-2009 yılları arasındaki ekonomik işbirliği anlaşmasında Rusya ile Kırgızistan arasında stratejik ortaklık biçimindeki ilişkiler belirlenmiştir. Bunun yanı sıra 2000-2009 yılları için Rusya ve Kırgızistan'ın Ekonomik İşbirliği Programı ve Ebedi Dostluk Bildirgesi İşbirliği iki ülke arasında ortaklık kurulmuştur (Rusya ve Kırgızistan Ekonomik Anlaşması, 2000: 6).

Yukarıda da altını çizdiğimiz gibi Rusya Kırgızistan dış ticaretinde en başta gelen ülkelerden biridir. 2011 yılının verilerine göre iki ülke arasındaki ticaretin büyüklüğü 1709,3 milyon dolar olmuştur (Khalanskey, 2015: 198). Rusya'ya Kırgızistan'dan esas olarak giyim eşyaları ve aksesuarları (toplam giysi ihracatının %95 oranı), meyve ve sebzeler (%15), ham pamuk (%88,5), elektrik donanımları (jeneratörler, transformatörler, fırın, elektrikli plakaları) ve akkor lambalar (%30) ihraç edilmektedir. Rusya'dan Kırgızistan'a ise petrol ürünleri (ülkeye toplam petrol ithalatının %93 oranını oluşturmaktadır), demir metaller ve benzer ürünler (%39), kereste (%72), elektrikli makineler, sanayi için ekipmanlar (%10), kauçuk ve ürünleri (%24), inorganik ve organik kimyasallar (%15) ve diğer ürünler ithal edilmektedir (Ormonova, 2014b: 62).

Ülkeler arasındaki ekonomik projeler genelde enerji alanında gerçekleşmektedir. Rusya'da bir devlet şirketi olan Gazprom Kırgızistan'ın bütün doğalgaz dağıtımını sağlamaktadır. Ayrıca hidroelektrik santrallerin yapımında da Rusya'nın önemli yatırımları söz konusudur. 2009 yılında Kırgızistan'ın Rusya'ya borcu 193,5 milyon dolara çıkmış fakat bunların %95 oranı silinmiş geri kalanını ise "Dastan A.Ş." 4 milyonluk hissesi ile ve

Kırgızistan'daki Rusya Federasyonu Ticaret Misyonunun kurulması ile ödemiştir. Buna ek olarak Rusya hibe bazında 150 milyon dolar mali yardım sağlamıştır. Ayrıca Rusya 500 milyon dolarlık borcu fesh ederek cömertlik göstermiştir. İvanov'un (2009: 139) "Kırgızistan'ın bütün tarihi boyunca ülkenin çok taraflı veya tek taraflı kredilerinin hiçbiri böyle ödenmemiş, hiçbir koşulda mahsup yapılmamıştır" görüşünü kabul etmek mümkündür. Fakat Rusya'nın böyle bir adım atmasının nedenini devletlerarası ilişkilerin stratejik ortaklık biçiminde geliştirilmesi ve güçlendirilmesine odaklanmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

5.4.Çin İle Ticari İlişkiler

Dünya çapında yükselen bir güç niteliğini kazanan Çin Halk Cumhuriyeti (CHÇ) Kırgızistan'ın güney-doğu sınır komşusudur. Kırgızistan Cumhuriyeti'ndeki rejim değişikliği sonucunda dış ilişkilerindeki önceliklerinde önemli bir değişiklik olduğunu söyleyemeyiz. En önemli partnerlerinden bazıları olan Rusya, Kazakistan ve Çin gibi ülkelerle olan ticari ilişkiler daha da artarak yeni bir üst seviyeye çıktığını söyleyebiliriz. Genel olarak Kırgızistan'ın Çin'e yönelik dış politikası, dostluk ve iyi komşuluk esaslarına dayanarak iki ülke arasında bulunan sorunların giderilmesi ve değişik alanlarda işbirliği faaliyetlerinin gelişmesini amaçlamaktadır (Bozkurt, 2013: 3).

Kırgızistan'ın Çin ile olan ilişkileri ticari ve ekonomik işbirliği sonucu son yıllarda oldukça olumlu bir seyir göstermiştir. İthalat akımı açısından Kırgızistan Rusya ve Çin'e sıkı bağlıdır. Çin-Kırgızistan arasındaki ilişki daha çok iktisadi alanda odaklanarak gaz ve petrol kaynaklarının ulaştırma projelerine yönelerek ticaret ve bölge yatırımları ile ilgilidir. Kırgızistan zengin hammadde kaynaklarına sahip değildir ve Çin ile daha çok ticari alanda işbirliği sağlamaktadır, aynı zamanda iki ülke güvenlik alanında işbirliği çalışmaları da yapmaktadırlar. Buna örnek olarak Orta Asya bölgesindeki ŞİÖ'nün ilk başta sınır anlaşmazlıklarının çözülmesini amaçlarken daha sonra Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ülkeleri arasında bölgesel güvenlik çalışmalarını başlatması gösterilebilir. Ayrıca 1996 yılında Şanghay toplantısında ilgili devletler arasında 'Sınır bölgelerinde askeri alanda güven artırıcı tedbirler antlaşması' imzalanmıştır (İmanaliyev, 1999: 21). Örgütün asıl amacı ise Kırgızistan güvenlik alanı açısından CHC ile terörizme karşı işbirliği çalışmalarına devam etmektir. Bununla birlikte 2018 yılına kadar tamamlanması beklenen 2 milyar dolar değerindeki 'Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu projesi' gündemdedir (www.rayhaber.com, 2012).

Ülkenin Çin ile aktif ticareti Sovyet sonrası ekonomik krizden dolayı geriye giden Kırgızistan ekonomisinin GSYİH'yi iyi yönde etkilemiştir. Kırgızistan'ın bağımsızlığını ilan ettiği tarihten itibaren iki ülke arasında 1,812 milyar dolar değerinde (hibeler hariç) 10'dan fazla kamu yatırım anlaşmaları yapılmıştır (Meşkova, 2015: 1). 90'lı yılların başında bunlar büyük krediler olmuştur, hem Kırgızistan-Çin kağıt fabrikasının inşaatı için kredi olarak, yol altyapısı, özellikle Oş-Sarıtaş-İrkeştam karayolunun rehabilitasyonu ve son 10 yılda Bişkek-Narın-Torugart karayolu inşası gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bölgelerdeki iki yol bölümünü restore etmek için finansman miktarının 129 milyon doları aşan yeni Kırgızistan-Çin anlaşması imzalanmıştır. Enerji sektöründeki en önemli projelerden biri de Bişkek Termik Santrali'nin modernizasyonu olmuştur. Çin bu projeye 386 milyon dolar ayırmayı taahhüt etmiştir. Günümüzde bu rakamların yarısı gelmiş ve Termik Santrali'nde büyük çaplı yenilenme çalışmaları devam etmektedir. 500 kVattlık "Datka-Kemin" enerji nakil hattının ve 'Kemin' elektrik dağıtım istasyonu (389 milyon dolar) inşası tamamlanmıştır, ayrıca ülkenin güneyinde yüksek dağlık hatların yeniden inşası gibi projeler uygulanmaktadır. 154 km'lik 'kuzey-güney' alternatif otoyolu inşasının (400 milyon dolar) ilk aşaması tamamlanmıştır. Çin Kırgızistan'a tercihli şartlarla kredi tahsis etmektedir, anlaşmalar en az %35 oranına hibe sağlamaktadır ve vadeler altı veya yirmi yıl arasında değişmektedir (Baktygulov, 2016: 2).

Kırgızistan Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesine göre Çin'den gelen doğrudan yabancı yatırım miktarı 1,2 milyar doları aşmıştır (www.stat.kg). Çin yatırımcıların en çok yatırım yaptığı sektör imalat sanayisidir ve toplam gelen doğrudan yabancı yatırımların %27,74 oranını oluşturmaktadır. Ticaret, otomobil, ev eşyalarının ve kişisel eşyaların onarımı %7,95; ulaştırma ve haberleşmeye finansal enjeksiyonlar %3,16 ve diğer sektörlere doğrudan yatırım oranı %3,76'dır. 2016 yılı içinde

Kırgızistan'a yapılan toplam yatırım %57'si gayrimenkul, leasing ve tüketicilere hizmet sağlama operasyonları olmuştur. Buna ek olarak, Çin'in profesyonel, bilimsel ve teknik faaliyetlere yatırım yapma konusundaki ilgisi de artış göstermiştir.

İşbirliği yapmak çatışmadan daha iyidir. Kırgızistan daha önce bunu pratik olarak yaşamıştır. 2010 yılı ilkbaharında Özbekistan ve Kazakistan Kırgızistan'a sınırlarını kapatmıştır. Sınırların kapatılması neredeyse sosyal felakete neden olmuş, tıbbi ilaçlar, yiyecek ve yakıt stokları kritik düzeye inmiştir. Buna rağmen Çin Kırgızistan'ın batı ve kuzey komşuları gibi hareket etmemiştir, Çin'den gelen gıda, giyecek, yiyecek ve diğer malların akışı tek bir gün durmaksızın gelmeye devam etmiştir.

Kırgızistan ile Çin arasındaki ilişki stratejik niteliktedir. Bugün mevcut caydırıcı unsurlar geçicidir ve her yönüyle derinleşen işbirliğine müdahale edemez. Bununla birlikte, iki ülke arasındaki işbirliğinin başarısı büyük ölçüde Kırgız makamlarının, ortak projelerin ve programlarının çeşitli sürümlerini zamanında hazırlama konusundaki işlemlerine bağlıdır. Özetle Baktygulov'un (2016: 8) dediği gibi bugünkü slogan "Daha ayrıntılı işbirliği projeleri" olmalıdır. Ayrıca Çin dünyanın ikinci ekonomisidir ve böyle bir ülkenin komşusu iken ülke ekonomisinin büyümesi ve halkın refahını sağlamak için Çin gibi ülkenin fırsatlarından faydalanmamak mantığa aykırı olacaktır.

5.5.Kanada ve İsviçre İle Ticari İlişkiler

Kırgızistan ekonomisinde önemli ülkelerinden biri Kanada'dır. Kanada daha önce de söz edildiği gibi Kırgızistan'daki madencilik sektöründeki en büyük yatırımcı ülkesidir. Ülkedeki "Kumtor" altın madenini işleten Kanada sermayeli Centerra Gold ve Kumtor Gold'un 2017 yılının ilk çeyreğinde yaklaşık 4 ton altın ürettiği bildirilmiştir (KCEB, 2017). 2005 yılına ait ekonomik verilerine göre Comeco Kumtor Altın Madencilik Firması'nın sanayi sektöründeki payı %46'dır (Dikkaya ve Kadi, 2005: 6). Kırgızistan ekonomisinin ihracatının büyük kalemını tutan altın ihracatı (genel olarak ülkede bulunan altın rezervleri) son yıllarda en çok tartışılan konulardan olmuştur. Cumhuriyeti'ni ilan ettikten sonra Kanada altın üretimi firması ile anlaşmalarda birçok yanlışlar yapılmıştır. Günümüzde bu firmaların yasal işlemleri hala bitmemiştir. Kanada ve Kırgızistan arasındaki ilişkinin temel konusunu altın üretimi ve ticaretidir.

İsviçre de Kırgızistan'ın ihracatında başlıca ülkelerden biri sayılmaktadır. 2014 yılında İsviçre-Kırgızistan arasındaki işbirliği 20 yaşını doldurmuştur. Bu süre boyunca İsviçre Kırgızistan'ın sürdürülebilir kalkınmasına yönelik reformların desteklenmesinde önemli katkıda bulunmuştur. İsviçre bu yıllar içerisinde Kırgızistan'a çeşitli projeleri ve programları uygulamayı amaçlayan 292 milyon İsviçre Frangı değerinde bağış yapmıştır. Günümüzde İsviçre, işbirliği ve kalkınma çerçevesinde tarım, enerji, sağlık, küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) desteklenmesi, ticaretin teşviki, sivil toplumun desteklenmesi gibi 31 proje üzerinde ülkede faaliyet yürütmektedir. İki ülke arasında, ticaret ve ekonomik işbirliği konusunda çifte vergilendirmeden kaçınma, hava iletişimi ve diğer konular da olmak üzere ülkeler arasında 31 ortak belgeye imza atılmıştır.

2014 yılında sadece 9 aylık iki ülke arasındaki karşılıklı ticaret cirosu 304,3 milyon dolara ulaşmıştır. 2014 yılında 576 milyon doları oluşturan ihracatı, 2016 yılında 648 milyon dolara ulaşmıştır (TCEB, 2017). Kırgızistan'ın ana ticaret ortaklarından biri olan İsviçre ağırlıklı olarak ham halde altın ve gümüşü ihraç etmektedir. Başlıca ithal eden ürünler ise bebek maması, çeşitli içecekler, ilaç, basılı ürünler ve kırtasiye malzemeleridir. İsviçre'den gelen doğrudan yabancı yatırımın sayısı da büyüktür. İsviçre tarafından yatırımların öncelikli ekonomik faaliyetleri madencilik sektörüne (%78), finansal aktiviteler (%16), gayrimenkul işlemleri ve tüketicilere kira hizmetleri (%4,36) olmuştur (KCEB, 2014). 20 yıldan fazla İsviçre Ulusal Bankası para politikası, nakit dolaşımı, ödeme sistemleri, iş süreçleri ve bilgi güvenliği kurulması geliştirilmesi konularında, özellikle faaliyetlerinin çeşitli yönleri üzerinde Kırgızistan Cumhuriyeti Ulusal Bankası'na teknik destek sağlamaktadır. İsviçre, sağlık sektöründeki Dünya Bankası projelerinin eş finansmanında, yerel toplulukların altyapısının iyileştirilmesinde ve Kırgızistan finansal sektörünün geliştirilmesinde aktif olarak yer almaktadır.

5.6. Türkiye İle Ticari İlişkiler

Türkiye, Kırgızistan'ın ekonomisi ve dış politikasında özel bir konuma sahiptir. Kırgızistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biri Türkiye'dir. Kırgızistan 24 Aralık 1991'de Türkiye ile diplomatik ilişkiler kurduktan sonra Türk- Kırgız İş Konseyi oluşturulmuştur. Kırgızistan'da faaliyet gösteren sanayici ve işadamlarını bir araya getirmek amacıyla Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te Kırgızistan-Türkiye İşadamları ve Sanayicileri Birliği (KİTIAD) kurulmuştur. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı'nın (TİKA) Bişkek ofisi de açılmıştır (Karluk, 2011: 48). Türkiye-Kırgızistan ikili dostluk ilişkilerin gelişimi Nisan ayı 1992 yılında Kırgızistan Cumhuriyeti'nde Türk Büyükelçiliğinin açılışı ile başlamıştır. 27 Nisan Türk heyetinin resmi ziyaretinde ise iki ülkenin başbakanları arasındaki görüşmelerde Sermaye Yatırımlarının Korunması Protokolü imzalanmıştır. Ayrıca 75 milyon dolarlık kredi limiti sağlanması, bankacılık sektöründe işbirliğine ilişkin mutabakat muhtırası, Kırgızistan'da küçük ve orta ölçekli işletmelerin geliştirilmesi konusunda, hava hizmetleri, televizyon ve radyo yayıncılığında işbirliğine dair bir anlaşma yapılmıştır (Okshaubaeva ve Uzakbaeva, 2014: 100). Yapılan bu anlaşmalar çerçevesinde Kırgızistan'da Türk firmaları ülke pazarındaki sayısını hızlı bir şekilde arttırmıştır.

Kırgızistan'daki Türk firmalar genel olarak küçük ve orta ölçekli işletmeler olup çoğunlukla otel, deri, fırın, taahhüt ve telekomünikasyon alanlarında faaliyet göstermektedir. Günümüzde ülkede 300 Türk firması aktif olarak faaliyet göstermektedir. Kırgızistan'daki Türk sermayeli firmalar; içecek, bisküvi, şekerleme, çikolata gibi gıda ürünlerinin üretiminde kendini göstermiştir. Bununla birlikte mobilya, temizlik maddeleri, çay, un, tuz, şeker, boya, plastik boru, yapı ve inşaat malzemeleri üretimi ile alışveriş merkezi işletmeciliği, marketçilik, bankacılık, tekstil üretimi, turizm acenteciliği, matbaa, eğitim işletmeciliği ve inşaat gibi çeşitli alanlarında faaliyet göstermektedir (Karluk, 2011: 53).

Türkiye, Kırgızistan'ın yakından işbirliği yapan öncelikli ülkelerden biridir. Avrupa ve Asya'nın kavşağında olması, demiryolu, deniz ve hava yollarıyla çok avantajlı bir jeopolitik konuma sahiptir. Türkiye Orta Asya'daki varlığını ve etkisini artırma isteği önemli bir rol oynamaktadır. Kırgızistan ile Türkiye arasındaki diplomatik ve ekonomik ilişkilerin tamamı boyunca küresel ekonomik bağların güçlendirilmesi üzerine 130'dan fazla farklı konularda anlaşmalar imzalanmıştır. Gerçekleşen anlaşmalar gereğince, Kırgızistan Cumhuriyeti ile Türkiye arasındaki ticaret etkin konumda yürütülmektedir (Brovko, 2014: 119).

Türkiye Cumhuriyeti'nden endüstri için donatım ve mekanik cihazlar, sabun ve deterjanlar, giyim, ayakkabı ve diğer tüketim malları ithal edilmektedir. 2000'den 2011'e kadar Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ticaret cirosu 1 milyar 521 milyon 258,99 bin dolar değerinde gerçekleşmiştir. Kırgızistan'ın Türkiye'ye yaptığı ihracatın ana ürünleri ise fasulye, pamuk gibi tarım ürünleridir. Örneğin, 2011'de Kırgızistan Türkiye'ye fasulyeleri 14,9 milyon dolara ihraç etmiştir.

Türkiye-Kırgızistan ikili ticaret ve ekonomik ilişkiler gelişmekte ve sürekli genişleme eğilimi göstermektedir. Türkiye'den doğrudan yatırımlar, Kırgızistan ekonomisinin çeşitli sektörlerine yönelmektedir. İki ülke arasındaki askeri-teknik işbirliği de genişlediği bilinmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti her yıl Kırgızistan'dan gelen üniversite öğrencileri için önde gelen üniversitelerde kontenjanlar sağlamakta ve burslu eğitim almalarına fırsat yaratmaktadır. Yaklaşık 15-20 yıl önce Türkiye'deki ekonomik ve siyasi durum Kırgızistan'daki duruma benzerdi. Bu nedenle, Türkiye'nin yolsuzluklara, terörizme ve dini aşırılıklara karşı mücadeledeki deneyimini benimsemektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı 2017 yılına ait verilerine göre, Türkiye'nin Kırgızistan'a ihracatını halı, mücevherci eşyaları, tekstil ürünleri gibi ana kalemler teşkil etmektedir. İthalatının ana kalemlerini ise kuru baklagiller, bakır alaşımları ve pamuk oluşturmaktadır (TCEB, 2017).

İki ülke arasındaki işbirliği genişletmek ve güçlendirmek için yolsuzlukla mücadele ve yabancı sermayenin rasyonel kullanımı özellikle Türk yatırımcıları olmak üzere yabancı yatırımları çekmek açısından önem kazanmaktadır. Ayrıca iki ülke arasındaki ticaret hacminin artırılması için öncelikli olarak taşıma maliyetlerinin azaltılması ile ulaştırma koşullarının iyileştirilmesi, karayolunun yanı sıra başka alternatif ulaşım araçlarının kullanılması gerektiği düşünülmektedir.

5.7.ABD İle Ticari İlişkiler

Kırgızistan ile ABD arasındaki diplomatik ilişkiler 27 Aralık 1991’de kurulmuştur. Kırgızistan’ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkeler arasında ABD de vardır. Kırgızistan ile ABD arasındaki karşılıklı ilişkilerin gelişmesi Senatör Barunbekov başkanlığı altında “Büyük İpek Yolu” parlamento grubunun ABD kongresinde kurulması ile kolaylaştırılmıştır. Bu grup özellikle Kırgızistan ve Orta Asya ülkeleriyle ABD işbirliğinin yoğunlaştırılması amacıyla yönelik çalışma yapmıştır. Ayrıca bu grup 1998 yılında Kırgızistan Cumhuriyeti’ne ilişkin ‘Jackson-Vanik’ değişikliğinin kaldırılmasına katkıda bulunmuştur ve buna ek olarak Kırgızistan’ın DTÖ’ye katılmasını kolaylaştırılmasını sağlamıştır.

Kırgızistan ve ABD arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler DTÖ anlaşması çerçevesinde yürütülmektedir. İki ülke arasındaki ticaret ve ekonomik ilişkileri düzenleyen anlaşmalar arasında ticaret ilişkileri ve yatırım teşviğiyle ilgili şu anlaşmalar yer almaktadır: 8 Mayıs 1992 tarihli yatırım koruması; 19 Ocak 1993 tarihli yatırımların teşvik edilmesi ve karşılıklı korunması; 15 Şubat 2002’de Kırgızistan Cumhuriyeti’nde ikili işbirliği ve ekonomik reformların desteklenmesi, 25 Ekim 2010 tarihinde Ekonomik Kalkınma Vakfı’nın yönetimi yer almaktadır.

Kırgızistan Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi tarafından düzenlenen 2014 yılının Ocak-Aralık dönemine göre dış ticaret cirosu 237,1 milyon ABD dolarına ulaşmıştır. Bunun yanında ABD’ye 2,5 milyon dolar ihracat ve 234,6 milyon dolar ithalat gerçekleşmiştir. Kırgızistan’dan ABD’ye ihraç edilen başlıca ürünler inorganik kimya, deri ürünleri, doğal ve yapay kürk, halı ve kilim, örme ve tekstil giysileri, bitmiş tekstil ürünleri ve demir metal ürünlerdir. İthal edilen ürünler ise araba, ilaç sanayi ve donanımları, et, kazı makineleridir. 2014 yılına ait verilere göre ABD’den gelen doğrudan yabancı yatırım hacmi 8,9 milyon dolar olmuştur. Son yıllarda ABD’ye yatırım yapmak için en öncelikli faaliyetler finansal ve hizmet sektörleri olmuştur (KİK Raporu, 2017).

Kırgızistan’a en büyük resmi yardımda bulunan ülkelerden birisi ABD’dir. Kırgızistan’ın bağımsızlık yıllarında ABD’den toplam 1,5 milyar dolar yardım sağlanmıştır. Bu iadesiz mülklerin günümüzdeki değeri 400 milyonu aşmıştır. Kırgızistan için ABD Dışişleri Bakanlığı ve USAID’in 2016 mali yılı için talep ettiği resmi yardım miktarı yaklaşık 50 milyon doları oluşturmuştur. Orta Asya ülkeleri arasında ABD’nin en büyük resmi yardımının alıcısı Kırgızistan’dır.

Bugüne kadar ABD’deki Kırgızistan Cumhuriyeti Büyükelçiliğinde yaklaşık 4000 Kırgız vatandaşı kaydedilmiştir. Bununla birlikte, elçiliğe kayıt gönüllü olduğundan bu rakamlar ABD ve Kanada’daki Kırgız vatandaşlarının gerçek sayısını yansıtmamaktadır. Kırgız halkının ABD’deki kaliteli kısmı ağırlıklı olarak hizmet sektöründe çalışan öğrenciler tarafından temsil edilmektedir. Aynı zamanda dünyaca ünlü şirketler ve kuruluşlarda kendi girişimci faaliyetlerini yürüten Kırgız halkı da bulunmaktadır (KCEB, 2017: 12).

5.8.AB İle Ticari İlişkiler

SSCB’nin dağılmasıyla diğer ülkeler gibi AB’nin de Orta Asya’ya ilgisi artmaya başlamıştır. AB’nin Orta Asya ilgisini özetle şu şekilde açıklamak mümkün olacaktır (Abdibaitova, 2009: 98):

- ◆ Orta Asya bölgesindeki önemli hammadde potansiyelinin bulunması;
- ◆ Avrupa ile Asya ve Uzakdoğu arasında bir köprü niteliğinde olması;
- ◆ Çok sayıda tüketiciden oluşan bir pazar olması ve bölgedeki ülkelerin büyük bir kalkınma potansiyeline sahip bulunması;
- ◆ Sosyalizmiz çöküşüyle dünya pazarına açıldığı için Rusya, ABD, Çin ve Türkiye gibi güçlerin ilgi odağı haline gelmesi;
- ◆ Bölgedeki ülkelerin AB’ye üye ülkeleriyle daha yoğun ilişkide bulunmak isteğidir.

AB, Kırgızistan’ın bağımsızlığını 31 Ağustos 1991’de tanımıştır. Kırgızistan ve AB arasındaki işbirliğinin temeli Nisan 1992’de Bışkek’te gerçekleşen AB Komisyonu Başkan

Yardımcısı Andriessen tarafından Kırgızistan Hükümeti ile Avrupa Komisyonu arasında Mutabakat Memorandumunun imzalanması sonucu kurulmuştur. 1995'te ise Brüksel'de Kırgızistan'ın AB'ye bağlı diplomatik misyonu kurulmuştur (Abdibaitova, 2009: 103).

Kırgızistan AB ülkeleriyle siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda aktif gelişmektedir. Birliğin Kırgızistan'ın ekonomik potansiyelini geliştirmesi amacıyla TACIS (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States- Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım) aracılığıyla birçok yardımlarda bulunmuştur. TACIS tarafından yapılan desteklerin dışında Kırgızistan AB ülkelerinden, Dünya Bankası'ndan, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'ndan yardım almıştır. Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası Kırgızistan'ın en önemli finans kaynağı olup günümüze kadar 138 milyon Euro ile en az 10 proje finanse ederek üretime geçmesini sağlamıştır. Bu projelerin en önemlileri altın üretimine destek fabrikası 'Kumtor', 'Demir' Bankası, ülkenin başkenti Bişkek'te bulunan beş yıldızlı 'Hyatt' Oteli olmuştur. Ayrıca AB tarafından ülkede kısa ve orta vadedeki projeleri desteklemek ve finanse etmek amacıyla Endüstriyel Kredi Bankası'nın kurulmasında büyük bir destek sağlamıştır (KCEB, 2017: 9).

AB ve Kırgızistan arasında ticari ilişkiler bağımsızlığını kazandığı ilk yıllar sınırlı ölçüde kalmıştır ancak daha sonraki yıllarda bu ikili ilişki hızla gelişmeye başlamıştır. Yukarıda da bahsedildiği gibi, AB'nin Orta Asya ülkelerine ilgisi en çok bu bölgedeki bol doğal zenginliklerinden kaynaklıdır. Diğer Orta Asya ülkeleri gibi (Kazakistan, Türkmenistan) önemli gaz ve petrol rezervlerine sahip olmayan Kırgızistan altın ve bazı nadir toprak elementleri bakımından zengindir. Avrupa ticareti, Kırgızistan'ın altın madenciliği alanına ilk giren ülkelerden biri olmuştur. Fakat Orta Asya ülkesinde iş yapma gerçekleri diğer yabancı şirketler ile olan rekabetin artmasıyla kademeli olarak pozisyonlarını kaybetmiştir. Günümüzde Avrupalı şirketler ana projelerde kısmi olarak temsil edilmektedir. 2011 yılında ülkenin en büyük altın yatağı olan Kumtor, GSYİH'nin %11,7'sini ve Kırgızistan'ın ihracatının %51,1'ini oluşturan Kumtor, Avrupalıların da bulunduğu uluslararası konsorsiyum Centerra Gold Inc. tarafından işletilmektedir. Şirketin hissedarları arasında Kırgızistan'a (%33) ek olarak, Kanada'dan (%25), ABD'den (%24), AB ülkelerinden (%17) ve diğer ülkelere (%1) yatırımcılar vardır. 1995 yılından bu yana Centerra, Avrupa'nın Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası ile kredi hattında işbirliği yapmaktadır. Altın kaynağı haricinde AB ülkede hidroelektrik, ülkenin enerji sistemi rehabilitasyonu, mali yardım ve güvenlik alanlarında daha çok aktiftir (Lihachev, 2012: 2).

Kırgızistan bütün Avrupa sürecine katılımını önemli bulmaktadır. Özellikle Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) aracılığıyla insan hakları ve özgürlüklerinin korunmasında yüksek standartların teşvik edilmesi, ekonomiyi güçlendirmesi, çevre sorunlarına çözüm üretilmesi, uluslararası tehditlere karşı koyulması ve bölgesel güvenliğin güçlendirilmesi gibi konulara çok önem vermektedir. Küresel barış ve güvenliğin güçlendirilmesi, dünya siyasetinin ana merkezleri arasındaki karşılıklı güvenin artırılması için Kırgızistan NATO'nun barış için Ortaklık programı ve Kuzey Atlantik İttifakının diğer programları çerçevesinde Batı ülkeleri ile işbirliği yapmaya devam etmektedir. AB üye ülkeleriyle olan ikili ilişkilerin içeriği Kırgızistan'ın iç kalkınmasıyla ilgili sorunları çözmeye yöneliktir.

AB ile Kırgızistan arasındaki ekonomik faaliyetler her geçen gün artmaktadır. İki ülke arası yıllık ticaretin büyüklüğü 478 milyon avrodur. Bu büyüme, büyük oranda 1999'da imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın sonuçlarıdır. Fakat AB ve Orta Asya'nın stratejik belgesi: yeni bir ortaklığın harekete geçirilmesi stratejisi ekonomik büyümeye bir diğer teşvik unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bu belgede ticaret, işbirliği ve yatırım stratejisinin ana hedeflerinden biridir. Buna ek olarak AB hem bölgelerde hem de

ulusal düzeyde çeşitli projelere kaynak ayırmaktadır. Kırgızistan AB Tercihlerinin Genelleştirilmiş Sistemi'nden (GSP- Generalised Scheme of Preference) yararlanmaktadır. GSP, gelişmekte olan ülkeler ve bölgeler için pazarına ayrıcalıklı erişim imkanı sunmaktadır. Buna ek olarak, AB Ocak 2016'da Kırgızistan'a GSP+ statüsü verme kararı, ülkenin ihracatı çeşitlendirmesine olanak tanıyacaktır.

5.9.Sonuç

Kırgızistan'ın coğrafi konumu ve sahip olduğu doğal zenginlikleri nedeniyle dünyada büyük güçlerin ilgi odağı haline gelmiştir. Bu durumun tarihte birçok örneğini sıralamak mümkündür. ABD Afganistan'daki savaş nedeniyle bölgeye yakın coğrafyada yerleşmek için Kırgızistan'ı seçmiştir. Burada önemli olan neden bu ülkenin tercih edilmesidir. Çünkü Kırgızistan, Afganistan'a coğrafi olarak yakın mesafededir ve bölgenin ABD açısından işbirliği kurulabilecek 'en demokratik' ülkesidir. Bunun sonucu Kırgızistan da önemli kira geliri (Manas havaalanındaki Gansi askeri üssünden gelen kira) elde etmiştir. Ancak bu askeri üs Rusya'nın da uyguladığı siyasi ve ekonomik baskı üzerine 2014'de tamamen kapatılmıştır. Bu durum incelenen konuyu siyasi açıdan ilgilendirmektedir. Kırgızistan üzerinde bir anlamda ABD ve Rusya arasında kavga yaşanmaktadır. Ülkelerin ekonomik olarak Rusya'ya bağımlı olmaları, dış politikalarını da önemli ölçüde şekillendirecektir.

Gelecekte Kırgızistan'ın ekonomik göstergeleri konusunda Rusya ve Kazakistan'ı yakalaması zor olacak, fakat onları takip ederek sonuçta bir ilerleme kaydedecektir. Günümüz dünyasında, tüm ülkeler ekonominin gelişimi için bölgesel entegrasyon arayışındalar. Bu entegrasyon süreçlerine katılan her bir ülke için en önemlisi devletin çıkarlarına odaklanmaktır ve o zaman bu birliğin en olumlu beklentilerini bekleyebilir. Gümrük ve sağlık kontrollerine dikkat vererek iş yürütülürse gümrük sınırlarında herhangi bir sorun olmayacaktır. Bir diğer nokta ise birlik ülkeleri ile üçüncü ülkeler arasındaki ekonomik ilişkinin iyi olmasını sağlamaktır. Aynı zamanda bu birlik ekonomik amaçları gerçekleştirmek için kurulduysa da siyasi ve politik konuları en az seviyeye indirerek faaliyet göstermeleri gerekmektedir.

Kaynakça

- Abdibaitova, B. (2009). "Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar". *Journal of Central Asian & Caucasian Studies*, 4(8).
- Beishenaly, N. ve Pereboev, V. (2013). "Vstuplenie Kyrgyzstana v Tamojennyi Soiuz i EAP: Posledstvie Dlia Rynka Truda i Chelovecheskogo Kapitala". *EEI Dergisi*, Sayı: 3, Bişkek.
- Brovko, N.A. (2014). "Vliyanie Vstupleniya Kyrgyzskoi Respubliki v Tamojennyi Soiuz na Kyrgyzsko-Turetskiye Otnosheniia". *Vestnik KRSU*, UDK 339.923:339.92 (575.2+560), 14(3): 119-122.
- Dikkaya, M. ve Kadi, O. (2005). "Dönüşüm Sürecinde Kırgızistan'ın Ekonomik Sorunları". *Journal of Academic Studies*, 7(25).
- Elemanova, A. (2015). "Agrarnyi Sektor Kyrgyzstana v Usloviyah Vstupleniya v Evraziyskiy Ekonomicheskii Soyuz". *Izvestiya Vuzov Kyrgyzstana*, ISSN: 1694-7681. Bişkek.
- İmanaliyev, M. (2009). "Orta Asya Dış Siyasette ve Dünya Jeopolitiğinde", *Kazak Cumhuriyeti'nin Başkenti Altındaki Stratejik Araştırma Enstitüsü*, Almatı.
- İvanov, S. (2009). *Vliyanie Vneshnepoliticheskikh Faktorov v Protsessah Transformatsii Ekonomiki Kyrgyzskoi Respubliki: Monogr.*, Altın-Tamga, Bişkek.
- Karlık, R. (2009). *Uluslararası Ekonomi*, Beta Yayınları, 9. Baskı, İstanbul.
- Koychumanov, T. ve Bobushev, T. (2002). "Sovyet Sonrası Orta Asya Geçiş Ekonomilerinin Sorunları ve Entegrasyonun Geleceği". *Türkler*. 19: 17-21.

- Okshaubaeva, B. ve Uzakbaeva, A. (2014). “Sotsialno-Ekonomicheskoe Otnosheniie Kyrgyzskoy Respubliki s Turtsiiei”. *Vestnik Yssyk-Kulskogo Universiteta, Ekonomika*, UDK, 37(330): 100.
- Ormonova, A. (2014a). “Sotrudnichestvo Rossii i Kyrgyzstana v Sfere Ekonomiki: İstoriia Voprosa”. *Mejdunarodniiia Ekonomika*, UDK. 339(47+575.2) (091).
- Ormonova, A. (2014b). “Vneshniaia Politika Rosii i Kyrgyzstana- Puti Ih Vzaimodeystviia”. *Vestnik Universiteta, Razdel II. Ekonomika: Problemy i Perspektivy*.

İnternet Kaynakları

- Aliyev, N., “Rusya’daki Ekonomik Kriz Kırgızistan’ı da Etkiliyor”, *Anadolu Ajansı*, <http://aa.com.tr/tr/ekonomi/rusya-daki-ekonomik-kriz-kirgizistani-da-etkiliyor/520436> (Erişim Tarihi: 05.02.2017).
- Baktygulov, Ş. (2016). “Kitay i Kyrgyzstan: Osnovnye Vyzovy i Tendentsii Sotrudnichestva”, *Central Asian Bureau for Analytical Reporting*, www.cabar.asia.ru (Erişim Tarihi: 24.10.2017).
- Bozkurt, G. S. (2013). “Kırgızistan’ın Küresel ve Bölgesel Güçler ile İlişkilerine Genel Bakış”. TASAM. http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/Saynur_BOZKURT.pdf_20a23391-37d5-428d-8596-e2cf05824253.pdf (Erişim Tarihi: 24.10.2017).
- Karluk, S. R. (2011). Küresel Krizin Kırgızistan Ekonomisine Etkisi ve Türkiye-Kırgızistan Ekonomik İlişkilerindeki Gelişmeler. <http://www.avekon.org/papers/239.pdf>, 25 (Erişim Tarihi: 23.11.2016).
- Kırgızistan Cumhuriyeti’nin Ulusal İstatistik Komitesi, <http://www.stat.kg/ru/statistics/investicii/> (Erişim Tarihi: 24.10.2017).
- Kırgızistan İstatistik Kurumu (KİK) 2017 Raporu, <http://stat.kg/media/expressinfo/f36855e0-0ad6-4cc7-9174-ea364db67586.pdf> (Erişim Tarihi: 01.03.2017). www.stat.kg.
- Kırgızistan Milli Bankası Raporları (2012), <http://www.nbkr.kg/index1.jsp?item=1785&lang=KGZ> (Erişim Tarihi: 01.04.2017).
- Kırgızistan İstatistik Kurumu, Внешняя Торговля Кыргызской Республики (Rapor), Bişkek, 2014. <http://stat.kg/media/publicationarchive/729f620c-7101-4a04-b00d-004ddad9ce0f.pdf> (Erişim Tarihi: 14.02.2017).
- Koichubaeva, R. (2015). “Denezhniye Perevody v Kyrgyzstan Sostavlyayut %30 Protsent VVP”, Kloop Kg, <http://kyrtag.kg/economy/denezhnye-perevody-v-kyrgyzstan-sostavlyayut-30-vvp> (Erişim Tarihi: 01.04.2017).
- Lihachev, M. (2012). “İnteresy Evropeyskogo Soyuza v Kirgizii”, Russian Institute For Strategic Studies (RISS), <https://riss.ru/analitycs/2635/> (Erişim Tarihi: 25.10.2017).
- Meshkova, E. (2015). “Ruchyi Investitsii iz Kitaiia Prevrashaiutsia v Reki”, <http://slovo.kg/?p=42469> (Erişim Tarihi: 24.10.2017).
- Pehlivanoğlu, F. (2008), “Kırgızistan Ekonomisinin Yapısal Analizi”, II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, Bilgesam, 781-797. <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-316-2014081458sosbilkongre66.pdf> (Erişim Tarihi: 04.08.2016).
- Rayhaber, ‘Çin-Kırgızistan-Özbekistan Trans-Asya Demiryolu Projesi Başlıyor’, yayın tarihi: 21.02.2017, www.rayhaber.com (Erişim Tarihi: 24.10.2017).
- Rusya Federasyonu ve Kırgızistan Cumhuriyeti 2000-2009 Yılları Arası Ekonomik Anlaşma. <http://docs.pravo.ru/document/view/18708169/16400298/> (Erişim Tarihi: 22.10.2017).
- The World Factbook, *Central Asia: Kyrgyzstan*, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/kg.html> (Erişim Tarihi: 25.10.2017).
- Trading Economics, *National Bank of the Kyrgyz Republic*, 2017. <https://tradingeconomics.com/kyrgyzstan/indicators> (Erişim Tarihi: 25.10.2017)

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı (TCEB). (2017). “Kırgızistan Dış Ticareti”, www.ekonomi.gov.tr (Erişim Tarihi: 13.08.2016).